
BRĂȚĂRI BIZANTINE ȘI POST BIZANTINE DIN METAL ȘI STICLĂ DESCOPERITE LA NORDUL DUNĂRII DE JOS. CONTEXT, MODELE, CRONOLOGIE (SECOLELE XI-XII/ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIII-LEA)

SILVIU OȚA

REZUMAT:

Perioada de timp aleasă pentru această analiză începe cu Reconquista Peninsulei Balcanice de către Imperiul Bizantin în timpul domniei lui Vasile / Vasile al II-lea (976-1025) și anii 1232-1233, când a fost creat Banatul de Severin și teritoriile nord-dunărene au fost pierdute de al doilea Țarat Vlah-Bulgar. Este o perioadă definită arheologic prin manifestări ale culturii materiale bizantine, tipică pentru perioada dinastiei Comnene, extinsă în regiunile nord-dunărene până la începutul deceniului al patrulea al secolului al XIII-lea. Numărul de astfel de podoabe este unul semnificativ - astfel de brățări au fost găsite în 32 de situri (cele mai multe concentrate în Banat și Oltenia, dar există și unele exemplare găsite în Crișana, Transilvania, Muntenia și Moldova), la care se adaugă piese din patru colecții muzeale.

Acestea au fost descoperite în cimitire și așezări (Gornea-Zomoniță și Țărmuri, Miercurea Sibiului, Bragadiru, Dodești-Vaslui, Berzovia-Pătruieni) și tezaure (Duplija). Unele piese au fost descoperiri întâmplătoare (Pančevo, Orlea, Izvoarele, Ferigle, Kelebija-Templomhegy, Hajdukovo-Zadruga, Botoș-Mlaka, and Živančevitha dolja).

Brățările de tradiție bizantină erau confecționate din sticlă și bronz, ultimele fiind turnate, din bandă sau sârme torsionate. Tehnicile de fabricație variază în funcție de materialul utilizat (sticlă, bronz sau cupru).

Ținând cont de distribuția teritorială a brățărilor fabricate la sudul Dunării, dar găsite în regiunile nord-dunărene, putem completa imaginea zonei de influență bizantină, pe de o parte, iar pe de altă parte, imaginea comunităților care au întreținut relații de schimb și nu numai, cu Imperiul Bizantin în secolele XI-XII și apoi cu cel de-al doilea Țarat Vlaho-Bulgar. Descoperirea lor în cimitire, așezări, tezaure și întâmplător atestă marea lor distribuție într-un mediu în care au fost folosite frecvent. În linii mari, acestea sunt aceleași regiuni în care au fost găsite alte podoabe balcanice, respectiv cercei, plăcuțe de diaemă și inele.

ABSTRACT: BYZANTINE BRACELETS AND POST BYZANTINE FROM METAL AND GLASS DISCOVERED IN THE NORTH-DANUBIAN AREA. CONTEXT, MODELS, CHRONOLOGY (11TH – 12TH CENTURIES/THE BEGINNING OF THE 13TH CENTURY)

The issue of Byzantine bracelets dated in the 11th – 12th (early 13th) centuries found in the north-Danubian area is less debated in the archaeological literature. The time span chosen for this analysis begins with the Reconquista of the Balkan Peninsula by the Byzantine Empire during Vasile/Basil the Second's reign (976-1025) and the years 1232-1233, when was created the Banat of Severin and the north-Danubian lands were lost by the Second Vlach-Bulgarian Czarism. It is a period archaeologically defined by occurrences of the Byzantine material culture, typical for the Comnen dynasty period, extended in the north-Danubian regions until the beginning of the fourth decade of the 13th century. The number of such adornments is a significant one – such bracelets were found in 32 sites (most of them concentrated in the Banat and Oltenia, but there are some items found in Crișana, Transilvania, Muntenia and Moldavia too), to which adds items from four museum collections.

These have been discovered in cemeteries and settlements (Gornea-Zomoniță and Țărmuri, Miercurea Sibiului, Bragadiru, Dodești-Vaslui, Berzovia-Pătruieni) and treasures (Duplija). Some items were stray finds (Pančevo,

Orlea, Izvoarele, Ferigele, Kelebija-Templomhegy, Hajdukovo-Zadruga, Botoș-Mlaka, and Živančevitha dolja).

The bracelets of Byzantine tradition were made of glass and bronze, the latest cast, strip or twisted wires. The manufacturing techniques vary according to the material used (glass, bronze or copper).

Taking into account the territorial distribution of the bracelets manufactured at the south of the Danube but found in the north-Danubian regions, we can complete the image of the area of Byzantine influence, on the one hand, and on the other, the image of the communities who have maintained exchange relations and not only, with the Byzantine Empire in the 11th-12th centuries and then with the Second Vlach-Bulgarian Czarism. Their discovery in cemeteries, settlements, treasures and stray finds attests their large distribution in a milieu where they were frequently used. Broadly, these are the same regions where other Balkan adornments were found, namely earrings, tiara plates and rings.

CUVINTE CHEIE: brățări, morminte, așezări, sticlă, bronz

KEYWORDS: bracelets, graves, settlements, glass, bronze

Problema brățărilor bizantine datate în secolele XI-XII (începutul secolului al XIII-lea) în spațiul nord-dunărean este mai puțin dezbătută în literatura de specialitate. Practic, există doar un studiu publicat în *Acta Terrae Fogarasiensis* nr. 2/2013¹ privind brățările balcanice din metal (bară și cele din platbandă). De asemenea, mai este și un alt articol privind brățările din sârme torsionate de pe teritoriul României și imitațiile lor². Se mai adaugă descrieri sau mențiuni de piese în rapoarte de săpătură³, în volume diverse⁴, sau studii consacrate podoabelor medievale⁵ sau monedelor⁶. Pe ansamblu, rapoartele de săpătură sunt mai mult sau mai puțin precise în descrierea pieselor, uneori chiar cu indicații greșite⁷.

De asemenea, nu voi insista asupra originii acestor podoabe, deoarece în literatura de specialitate au fost scrise numeroase studii și volume în care ele au fost atribuite suficient de clar ca aparținând lumii și tradiției bizantine, fie datorită materialelor din care au fost confecționate, fie a tehnicilor utilizate la producerea lor, a motivelor decorative, a distribuției teritoriale, dar și a circulației lor în timp. Numai în ultima vreme au fost publicate studii de sinteză, și au apărut noi volume care aduc în discuție și aceste podoabe. Aș menționa aici volumul apărut în 2010 la Belgrad, al Vesnei Bikić, cel din Bulgaria, publicat la Sofia de către Valeri Grigorov, sau cel din 2011 semnat de către Antije Bosselmann-Ruickbie, tipărit la Wiesbaden. Lor li se adaugă un altul publicat de Elica Maneva în anul 1992 la Skopje în Macedonia. În afara acestora, există și alte volume care au abordat fie și parțial această problemă pentru sud estul European, ca de exemplu cel al lui Nebojša Stanojev (Novi Sad, 1989), Luminița Dumitriu (București 2001), Silviu Oța (Leiden - Boston 2014) și Vladimir Sokol (Leiden - Boston, 2016).

Deoarece complexele arheologice din care provin brățările au fost deja descrise cu alte ocazii, fie de către autorii cercetărilor, fie în urma republicării, nu mai revin asupra acestora.

Numărul de exemplare descoperite este însă unul destul de important și se concentrează în special în Banat și

¹ Oța 2013, 73-92.

² Oța 2006, 251-274.

³ Bichir 1965, 427-439; Iaroslavschi 1975, 355-363; Uzum 1981, 181-210; Boroneanț 1985, 111-118; Uzum 1987, 281-315; Țeicu 1991, 307-310; Țeicu 1993, 229-272; Lazarovici et al 1993, 295-319; Țeicu, Rancu 1997, 40-41; Țeicu 2003, 106-123; Țeicu, Rancu 2003, 455-467; Djordjević, Djordjević, Radičević 2005, 261-273; Djordjević, Djordjević, Radičević 2006, 159-166; Djordjević, Djordjević, Radičević 2007, 187-192.

⁴ Fehér, Éry, Kralovánsky 1962; Teodorescu 1968; Teodorescu 1976; Stanojev 1989; Bona 1993; Țeicu, Lazarovici 1996; Țeicu 1998; Dumitriu 2001; Oța 2008; Țeicu 2009; Oța 2014.

⁵ Țeicu 1981, 491-500; Oța 1998-2000, 497-505; Oța 2006, 251-274; Radičević 2009, 385-388; Oța 2010, 403-433; Oța 2012, 123-142; Oța 2014, 168-176; Oța, Ardeț 2018, 205-214.

⁶ Sabău 1958, 269-301; Velter 2002.

⁷ Vezi de exemplu piesele din necropola de la Caransebeș-Centru (Bona 1993, 93). Pentru clarificări, vezi Oța, Ardeț 2018, 207. Lor li se adaugă piese descoperite în necropolele de la Cuptoare-Sfagea ori Gornea-Căunița de Sus republicate de către Dumitru Țeicu și care nu mai corespund descrierii inițiale a mormintelor și a inventarelor lor, așa cum a făcut-o Ilie Uzum (Uzum 1981, M. 5, vezi comparativ cu Țeicu, Lazarovici 1996, 81; Uzum 1987, 290, M. 329 vezi comparativ Țeicu 1993, 234).

Vojvodina (Gornea-Căunița de Sus⁸, Țărmuri și Zomonița⁹, Moldova Veche-Malul Dunării¹⁰, Svinița-Km. Fluvial 1004¹¹, Șopotu Vechi-Mărvilă¹², Cuptoare-Sfogeia¹³, Caransebeș-Centru¹⁴ și Măhala¹⁵, Pescari/Coronini¹⁶, Berzovia-Pătruieni¹⁷, Obreja-Sat Bătrân¹⁸, Duplija¹⁹, Kuvîn²⁰, Kelebija-Templomhegy²¹, Hajdukovo-Zadruga²², Pančevo²³, Botoș-Mlaka²⁴ și Živančevitha dolja²⁵, Vojlovica-Humka Azotara²⁶) și Oltenia (Drobeta-Turnu Severin²⁷, Hinova²⁸, Izâmșă²⁹, Orlea³⁰, Ferigele³¹, Izvoarele³²). Lor li se mai adaugă exemplare provenite din Crișana (Vârșand³³, Curtușeni³⁴), Transilvania (Morești³⁵, Miercurea Sibiului³⁶), Muntenia (Bragadiru³⁷) și Moldova (Dodești-Vaslui³⁸). În total sunt astfel de podoabe provin dintr-un număr de 32 de puncte (Pl. I) la care se adaugă și piese din patru colecții muzeale.

De la momentul publicării acelor studii, au mai apărut în literatura arheologică o serie de piese care în trecut fuseseră doar menționate (sau au rămas chiar necunoscute, ca de exemplu o piesă de la Ilidia-Oblița³⁹), fără a avea o fotografie sau un desen utilizabil (Cuptoare-Sfogeia⁴⁰, Caransebeș-Centru⁴¹, Obreja-Sat Bătrân⁴²). Având în vedere aceste *noi* brățări, cred că este necesară o reluare a discuției asupra lor.

Locuri de descoperire

Necropole. Cele mai multe exemplare, așa cum era de așteptat, provin din teritoriul necropolelor, din morminte (Gornea-Căunița de Sus, M. 12, 44, 48, 59; Moldova Veche-Malul Dunării, M. 1; Svinița-Km. Fluvial 1004, M.

⁸ Uzum 1981, 184, 189, 207, Fig. 11/a; Lazarovici et al 1993, 297, 298-299, 301, 318, Fig. 17/4; 319, Fig. 18, jos; Țicu, Lazarovici 1996, 89, Fig. 51; Oța 2005, 197; Oța 2008, 104, Pl. 75/2; Țicu 2009, 38, Pl. 11/3, 146; Oța 2013, 76, 91, Pl. 2/5.

⁹ Țicu, Lazarovici 1996, 59, 61, Fig. 31/1-3; Oța 2014, 170, Pl. 2/5-6.

¹⁰ Gohl 1914, 17; Sabău 1958, 290; Fehér, Éry, Kralovánszky 1962, 54; Oța 2005 a, 171, 174, 184, 190, 196, 203, 207; Oța 2006 c, 229, 235, Oța 2006 d, 242, 250; Oța 2007 b, 364, 369, 374-377, 381, 387; Oța 2007 c, 33; Oța 2008, 266;

¹¹ Boroneanț 1985, 112, Pl. 1/3, 3a-b, 113; Dumitriu 2001, 136, Pl. 97/9; Oța 2006 b, 246, 270, Pl. 2/7; Oța 2008, 106, Pl. 100/4; Oța 2013, 78-79, 91, Pl. 1/8.

¹² Țicu 1993, 241, 263, Fig. 6/M.12/5-8; M. 10/9, M. 16/11, M. 17/12; Țicu 1998, 156, Fig. 38/M.12/5-8; M. 10/9, M. 16/11, M. 17/12; Țicu 2003, 26, 27, 28, 29, 55, Fig. 14/4, 7, 8-10; 56, Fig. 15/2, 4, 15; 16, Fig. 16/1, 11, 12.

¹³ Uzum 1987, 289, 290, 291, 305, 306, Fig. 7/a, c, d, e; 307, 308, Fig. 8; 309, Fig. 9; 310, 311; Țicu 1993, 232, 233, 234, 269, Fig. 12/1-4; 270, Fig. 13/1-5.

¹⁴ Bona 1993, 93; Oța 2008, 223; Oța 2012, 136, Pl. 5; Oța 2014, 105; Oța 2015, 528; Oța, Ardeț 2018, 205-214.

¹⁵ Iaroslavschi 1975, 361, 363.

¹⁶ Țicu 2003, 239; Țicu 1996 d, 19; Țicu 1998, 147; Velter 2002, 445; Luca 2005, 104; Oța 2006 c, 229, 235, 246; Oța 2007 b, 364, 365, 367, 374, 377; Oța 2007 c, 33; Oța 2008, 275; Oța 2014, 105, 106; Oța 2015, 529.

¹⁷ Țicu 2003, 34; Oța 2006, 230; Oța 2010, 418; Oța 2014, 170; Oța 2015, 528.

¹⁸ Țicu, Rancu 2003, 457; Oța 2008, 107; Țicu 2009, 38, Pl. 11/6-7, 148; Oța 2013, 77-78.

¹⁹ Aralica 2012, 12-13.

²⁰ Radičević 2009, 385; Oța 2015, 551, Pl. 5/27.

²¹ Stanojev 1989, p. 52, Fig. 270.

²² Stanojev 1989, p. 125, Fig. 684, 685.

²³ Stanojev 1989, 89-90; Oța 2008, 104, 106, Pl. 97/7-10; Țicu 2009, 40, Pl. 13/5-8; 148, 149; Oța 2013, 78, 91, Pl. 1/3-4, Pl. 2/2-3.

²⁴ Stanojev 1989, 30-31; Oța 2008, 106, Pl. 51/3; Țicu 2009, 38, 40, Pl. 13/1-2; 138-139; Oța 2013, 75, 91, Pl. 1/6.

²⁵ Stanojev 1989, 30-31; Oța 2008, 106-107, Pl. 51/9; Oța 2013, 75-76, 91, Pl. 1/7.

²⁶ Stanojev 1989, 40, 42/206-207; Oța 2008, 330-331, Pl. 125/1-2; Oța 2014, 105; 314, Pl. 86/3-4; Oța 2015, 530, 549, Pl. 3/1-2.

²⁷ Dumitriu 2001, 132, Taf. 86/11; Oța 2006, 254; Oța 2010, 418, 419; Oța 2012, 124.

²⁸ Dumitriu 2001, 126; Ioniță 2005, 134, 198, Fig. 26/7-10; Oța 2013, 76-77, 91, Pl. 2/7.

²⁹ Galbenu 1974, 259, Fig. 3, stânga sus; 260; Dumitriu 2001, 127, Pl. 49/5-6; Oța 2006 b, 272, Fig. 4/2; Oța 2013, 77, 91, Pl. 2/2, 4.

³⁰ Dumitriu 2001, 132, Pl. 97/4, 5; Ioniță 2005, 137, 220, Fig. 48/23, 24; Oța 2013, 78, 91, Pl. 2/1.

³¹ Dumitriu 2001, 123, Taf. 93/14; Oța 2006, 254.

³² Toropu 1976, 176; Dumitriu 2001, 127; Oța 2006, 254.

³³ Oța 1998-2000, II, 502. Două fragmente provenite de la aceeași brățară se păstrează în colecția MNIR.

³⁴ Cosma 2002, 189, 434, Pl. 97/1.

³⁵ Piese se păstrează în colecția MNIR.

³⁶ Corneanu, Natea, Luca 2014, 75, 76, 84, Fig. 2.

³⁷ Bichir 1965, 437, Fig. 9/16.

³⁸ Teodor 1978, 202, Fig. 43/14, 17.

³⁹ Țicu 2009, 38, Pl. 11/5; 146-147.

⁴⁰ Uzum 1987. Imaginea pieselor la momentul publicării articolului principal anume cel din anul 1987, a fost doar selectivă și de proastă calitate, constând în fotografii.

⁴¹ Bona 1993, 93.

⁴² Țicu, Rancu 2003, 457.

10; Șopotu Vechi-Mârvilă, M. 10, 12, 16, 46; Cuptoare-Sfogeia, M. 8, 30, 41, 92, 101, 106, 162, 173, 291, 300, 303, 316, 332, 344; Caransebeș-Centru, M. 6 și Măhala, M. 3; Pescari/Coronini, M. 1; Obreja-Sat Bătrân, M. 24, în groapă; Kuvin, M. 1; Duplija; Vojlovica-Humka Azotara, M. 1; Izâmșă; Vârșand; Curtuișeni; Morești; Hinova, M. 1). Toate aceste cimitire, în perioada avută în vedere, nu par să fi avut biserică, sau cel puțin monumentele de cult nu au fost încă identificate. Monumentele de cult au apărut într-o perioadă mai târzie în cazul cimitirelor de la Obreja-Sat Bătrân, Caransebeș-Centru și probabil la Svinița-Km. Fluvial 1004.

Așezări în care au fost descoperite brățări de tradiție bizantină sunt relativ puține (Gornea-Zomoniță și Țarmuri, Miercurea Sibiului, Bragadiru, Dodești-Vaslui, Berzovia-Pătruieni). Acest lucru se datorează și numărului redus de situri de acest tip cercetate.

Tezaure. Câteva piese provin dintr-un tezaur descoperit la Duplija, îngropat foarte probabil în timpul invaziei tătare din anii 1241-1242, care conținea monede din secolele XII-XIII, alături de cercei, inele și agrafe de haine.

Descoperiri întâmplătoare au fost realizate în mai multe puncte, dar o parte a pieselor foarte probabil provin tot din morminte distruse, precum piesele de la Pančevo, Orlea, Izvoarele, Ferigele, Botoș-Mlaka și Živančevitha dolja.

Colecții muzeale. De-a lungul timpului, un număr important de piese au intrat în mici colecții muzeale (Gornea⁴³, Băile Herculane⁴⁴, Drobeta-Turnu Severin⁴⁵, Muzeul Banatului din Timișoara⁴⁶). Din păcate piesele de la Gornea și Băile Herculane, cel mai probabil au fost pierdute după anul 1989. O altă piesă provine din colecția Istrati-Capșa și se găsește la Muzeul Regiunii Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin.

Materiale de execuție

Brățările de tradiție bizantină au fost confecționate din sticlă și bronz, turnat, platbandă sau sârme⁴⁷.

Brățări din *sticlă* provin din necropolele de la Șopotu Vechi-Mârvilă (M. 17), Kuvin (M. 1), Duplija, Pescari-Malul Dunării (M. 1), Cuptoare-Sfogeia (M. 101, 300, 316, 344), Caransebeș-Măhala (M.3), Moldova Veche-Malul Dunării (M. 1), Morești, din așezările de la Gornea-Țarmuri și Zomonițe, Curtuișeni, Bragadiru, Dodești-Vaslui și din colecțiile muzeale din Băile Herculane și Gornea.

Brățările din *bronz* au fost confecționate prin turnare (Caransebeș-Centru, M. 6; Cuptoare-Sfogeia; Hinova, M. 1), platbandă (Obreja-Sat Bătrân, M. 24; Izâmșă, Orlea, Svinița-Km. Fluvial 1004, M. 10; Vojlovica-Humka Azotara, M. 1; Cuptoare-Sfogeia, M. 162, 332) și din sârme torsionate (Drobeta-Turnu Severin-Colecția Istrati-Capșa; Izvoare; Ferigele; Orlea; Miercurea Sibiului; Vârșand-Movila dintre Vii; Cuptoare-Sfogeia, M. 8, 30, 41, 92, 106, 291, 303; Gornea-Căunița de Sus, M. 44, 48, 59; Berzovia-Pătruieni; Șopotu Vechi-Mârvilă, M. 10, 12, 16, 27, 28, 46).

Tehnicile de execuție diferă în funcție de materialul folosit.

Brățările din sticlă sunt executate la cald din sticlă topită, divers colorată. Capetele sunt de regulă suprapuse. Suprafața lor este simplă sau cu incizii simple sau duble pe toată lungimea corpului brățării. De asemenea sunt și exemplare a căror corp este torsionat (Duplija), Bragadiru, Gornea-Zomoniță și Dodești-Vaslui..

Brățările din bronz au fost confecționate prin turnare, sârme obținute prin trefilare, apoi torsionate, uneori decorate cu sârme mai subțiri filigranate, iar cele din platbandă prin ciocănire. La unele exemplare provenite de la Pančevo, pe capetele lățite și suprapuse, a fost fixat un nit.

Ornamentele

Pentru brățările din sticlă constau în lipirea unei baghete sau a mai multora, de regulă mai subțiri de sticlă, pe corpul brățării (Cuptoare-Sfogeia). În cazul în care se dorea ca brățara să aibă corpul torsionat, operațiunea se executa concomitent răsucirea barei principale de sticlă, după lipirea celei mai subțiri. Acestea din urmă sunt de regulă brățări policrome (ca de exemplu exemplare de la Gornea-Zomoniță).

⁴³ Informație Ovidiu Bozu, căruia îi mulțumesc pe această cale.

⁴⁴ Țicu 1981, 495. Piesele aparțineau colecției generalului Cena, fiind adunate din zona Mehadia.

⁴⁵ Dumitriu 2001, 123, Taf. 86/11.

⁴⁶ Țicu 1981, 496, 497, Fig. 5; 499, Fig. 7, 8.

⁴⁷ La nordul Dunării nu au fost descoperite încă brățări bizantine sau imitații ale lor din argint.

Lor li se mai adaugă și tehnica pictării cu aur, ca de exemplu piese de la Duplijaja.

În cazul brățărilor de sârmă de cupru, decorul cu o singură excepție, lipsește. Este vorba de piesele descoperite în M. 46 de la Șopotu Vechi-Mârvilă, unde piesele au fost decorate suplimentar cu sârmă filigranată introdusă în spațiile dintre sârmele groase care formau corpul brățării. Din păcate piesele nu au fost curățate și nu putem spune dacă au fost confecționate din bronz/cupru sau argint, ori este o combinație între cele două materiale, așa cum se poate observa la unele exemplare din Grecia⁴⁸.

Brățile turnate au ornamente pe corpul lor rezultate ca urmare a acestei operațiuni. Suplimentar, spre capete, pot avea și decor incizat cu o dăltiță sau executat prin punctare cu un instrument ascuțit. Este vorba de piesele de la Șopotu Vechi-Mârvilă (M. 12), Cuptoare-Sfogeia (M. 81)⁴⁹, sau cea de la Orlea.

Exemplele din platbandă au fost decorate cu motive diverse, prin incizie.

O primă piesă provine de la Vojlovica-Humka Azotara (M. 1), are capetele rotunjite și a fost decorată cu o linie șerpuindă⁵⁰.

Un alt motiv decorativ este linia în zig-zag și se poate observa pe exemplarele de la Izâmșa⁵¹, Obreja-Sat Bătrân⁵² și Pančevo⁵³. Acesta poate fi executat din puncte incizate sau linii, cu sau fără cadru.

O brățară de la Vojlovica-Humka Azotara (M. 1), are incizate pe suprafața sa cerculețe punctate, legate între ele de liniuțe din puncte. Pe margine este un cadru punctat⁵⁴.

Un exemplar descoperit la Cuptoare-Sfogeia, a fost decorat doar cu un cadru din puncte simple⁵⁵.

De la Botoș-Mlaka provine o brățară decorată cu romburi incizate, tăiate în zona mediană de o linie⁵⁶. O alta, descoperită în aceeași localitate, dar într-un alt punct, anume la Živančevitha dolja, are de-a lungul corpului pe centru, o linie punctată, iar la fiecare capăt câte două linii perpendiculare executate similar.⁵⁷

Două piese, ambele lățite la capete au fost decorate pe terminații cu puncte incizate (Orlea⁵⁸, Izâmșa⁵⁹). Din păcate desenele și fotografiile nu ne permit să facem o descriere a lor.

O brățară descoperită la Svinița-Km. Fluvial 1004 (M. 11), are tot corpul decorat cu linii și puncte incizate⁶⁰. Aceasta are cinci registre de decor, câte două formând perechi, ca dimensiune și decor și unul central mai lung. Fiecare registru este delimitat de câte o linie punctată dispusă perpendicular pe corpul brățării. Cele de la capete sunt formate din două linii incizate orizontal, paralele, iar între ele au trei respectiv patru puncte dispuse în linie în zona mediană. Lângă ele, spre este o linie incizată, perpendiculară pe cele amintite anterior. Următoarele două registre sunt formate fiecare din câte două linii incizate, paralele și distanțate. Între ele sunt alte două linii dispuse de-a lungul corpului piesei, pe margine, executate din puncte. Zona mediană a registrelor este decorată fiecare cu o linie din câte trei puncte distanțate. Registru central este executat similar cu precedentele, dar mai lung, iar pe centru este o linie din patru puncte distanțate. În lateralele celui de-al doilea punct sunt incizate altele două.

Piesa de la Obreja-Sat Bătrân este și ea decorată cu cinci registre. Cele de la capete, mai scurte, constau într-o linie perpendiculară pe lungimea brățării, din liniuțe paralele. Pe margini, sunt alte două linii executate similar. Din colțurile formate de liniile amintite, pleacă altele două, oblice, spre capetele brățării. La baza lor este un triunghi format din patru puncte rotunde. Următoarele două registre sunt delimitate spre capete de câte o linie din incizii alungite. Între ele este un romb din incizii alungite, paralele. În colțurile rămase între marginile piesei și laturile rombului au fost decorate cu mici linii incizate paralel. Interiorul registrului, este decorat cu o cruce din cinci

⁴⁸ Bosselmann-Ruickbie 2011, 271, kat. nr 112.

⁴⁹ Uzum 1987, 307. Nu are ilustrație la data publicării articolului. Țeicu 2009, 38, Pl. 11/2; 145.

⁵⁰ Stanojev 1989, 40, 42/206.

⁵¹ Dumitriu 2001, 127, Taf. 49/6.

⁵² Țeicu 2009, 38, Pl. 11/5; 148.

⁵³ Stanojev 1989, 89, 90/490.

⁵⁴ Stanojev 1989, 40, 42/207.

⁵⁵ Țeicu 2009, 38, Pl. 11/2; 145. Probabil este piesa din M. 162. Ea este destul de dificil de identificat, deoarece în descrierile lui Dumitru Țeicu o astfel de brățară apare în M. 162 (vezi Țeicu 1993, 233), ca mai apoi să fie republicată de același autor ca fiind din M. 113/81 (Țeicu 2009, 145). Nici Ilie Uzum nu a publicat acest mormânt în anul 1987 sau mai devreme.

⁵⁶ Stanojev 1989, 30, 31/166.

⁵⁷ Stanojev 1989, 31/163.

⁵⁸ Ioniță 2005, 137, 220, Fig. 48/24.

⁵⁹ Ioniță 2005, 134, 198, Fig. 26/11.

⁶⁰ Dumitriu 2001, 136, Taf. 97/9.

puncte mari, rotunde. Zona centrală a brățării, mai lungă, este delimitată pe laturile scurte de câte o linie din puncte alungite, iar pe cele lungi de câte două. Spațiul interior este decorat cu linii duble în zig-zag, iar spațiul dintre ele este decorat cu câte un punct rotund.

Tipurile de brățări. În funcție de materialul din care au fost confecționate și modul de execuție, se disting următoarele tipuri:

I.Brățări din sticlă constituie o problemă, deoarece doar foarte rar au fost publicate cu piesele descoperite în asociere sau cu întreaga descriere a mormântului din care provin. Din această cauză ele pot fi identificate cu greu, iar fotografiile color aproape lipsesc.

I.1.Brățări circulare în secțiune. Acestea se pot diferenția după culoarea sticlei.

I.1.1.Brățări din sticlă albastră, circulare în secțiune (Caransebeș-Măhala, M. 4; Pl. II/1; Cuptoare, M. 101-?, Hajdukovo-Zadruga). O brățară de culoare albastră a fost descoperită și la Moldova Veche-Malul Dunării, dar nu se precizează ce tip de secțiune avea.

I.1.2.Brățări de culoare verde (Cuptoare, M. 7/1985, M. 33a/1985, M. 316, Morești; Pl. II/2).

I.1.3.Brățară neagră (Cuptoare-Sfoge, M. 41/1977, M. 209, M. 300, M. 342, Morești).

I.1.4.Brățară din sticlă neagră, cu un nod (Moldoveniști; Pl. II/3)⁶¹.

I.2.Brățări lenticulare în secțiune (Cuptoare-Sfoge; Pl. II/4).

I.2.1.Brățară verde închis (Cuptoare-Sfoge, M. 8/1985, M. 33/1985).

I.2.2.Brățări negre (Cuptoare-Sfoge, M. 34/1985, un exemplar din teritoriul necropolei și din mormânt neprecizat cu patru exemplare).

I.3.Brățări rectangulare în secțiune (Șopotu Vehi-Mârvilă, M. 17; piesa este verde sau albastră închis, conform descrierii autorului cercetării; Pl. II/5).

I.3.1.Piesă de culoare verde închis (Cuptoare-Sfoge).

I.3.2.Piesă de culoare neprecizată descoperită în M. 8/1985 de la Cuptoare-Sfoge⁶².

I.3.3.Piesă neagră descoperită pe teritoriul necropolei de la Cuptoare-Sfoge, în anul 1984.

I.4.Brățări semicirculare în secțiune (Cuptoare-Sfoge, Dodești-Vaslui; Pl. II/6).

I.5.Brățări din bară rectangulară în secțiune, torsionată.

I.5.1.Un exemplar provine din necropola de la Duplijaja (Pl. III/2) și este de culoare verde și un alt fragment este de la Bragadiru (Pl. III/1).

I.5.2.Un fragment a fost descoperit la Dodești-Vaslui (Pl. III/3).

I.6.Brățară din bară ornamentată cu o alta mai subțire, și torsionate (Gornea-Zomoniță; Pl. III/4).

I.7.Brățări late, decorate cu caneluri.

I.7.1.Brățară opacă (Cuptoare-Sfoge). Are o canelură (Pl. IV/1).

⁶¹ Piesă din colecția MNIR, Inv. nr. 54486.

⁶² Țicu 2009, 31, Pl. IV/6; 132-133.

I.7.2.Brățară cu două caneluri (Cuptoare-Sfoge, M. 41). Culoare verzuie (Pl. IV/2).

I.7.3.Brățară cu trei caneluri, de culoare verde închis (Cuptoare-Sfoge, M. 34/1985; Pl. IV/3).

I.8.Brățări late, negre decorate cu o bară sau două, din sticlă roșie mai subțire (Cuptoare-Sfoge).

I.8.1.Decorată cu o bară din sticlă roșie mai subțire (Cuptoare-Sfoge, Pl. V/1).

I.8.2.Decorată cu două bare din sticlă roșie mai subțire (Cuptoare-Sfoge, cercetări 1984; Pl. V/2).

I.9.Brățară verde închis, lată, decorată în zona mediană cu o baghetă subțire de sticlă roșie (Cuptoare-Sfoge, M. 8/1985).

II.*Brățările din sârme torsionate*. Sunt poate cele mai multe exemplare și provin din estul Banatului, Oltenia, sudul Transilvaniei și Crișana⁶³.

Aici se disting două modele:

II.1.Brățări executate dintr-o sârmă pusă în trei, care formează câte un ochi la fiecare capăt. Capetele sârmei se văd mai mult sau mai puțin în interiorul buclor de la fiecare capăt (Vârșand-Movila dintre Vii; Pl. VI/1). Astfel de piese au fost întâlnite predominant în teritoriul Imperiului Bizantin, dar și în comunități aflate la marginea sa, care au întreținut fie relații comerciale cu acesta, fie erau comunități de populație mixte⁶⁴.

II.2.Brățări executate din două sârme pliate, alăturate și apoi torsionate. La fiecare capăt este câte o buclă, în care se văd terminațiile sârmelor (Cuptoare-Sfoge, Pl. VI/2, Gornea-Căunița de Sus, Șopotu Vechi-Mârvilă, Izvoarele, Ferigele, Orlea, colecțiile MB Timișoara și MRPF Drobeta-Turnu Severin). Acest model este și cel mai răspândit din Peninsula Balcanică⁶⁵.

II.2.a.Brățări similare cu precedentele, dar decorate suplimentar cu sârmă filigranată introdusă printre cele care formează corpul pieselor (Șopotu Vechi-Mârvilă, piesele din M. 46; Pl. VI/3). Piesele de aici împreună cu alte exemplare din spațiul balcanic se poate considera din punct de vedere etnic și decorativ că fac trecerea la exemplarele care au capetele lățite, decorate cu granule și filigran, ca de exemplu piesele de la Voinești⁶⁶, Oțeleni⁶⁷ și Pantelimon-Pădurea Cernica⁶⁸.

III.*Brățări din metal, turnate*. Sunt cunoscute mai multe modele.

III.1.Brățări din bară, ascuțite la capete. În funcție de modelul secțiunii și prezența sau lipsa decorului, se disting mai multe variante:

III.1.1.Un exemplar neornamentat, semicircular în secțiune. Provine din necropola de la Cuptoare-Sfoge (Pl. VII/1). Astfel de piese sunt cunoscute și în mediul bizantin din sudul Dunării, ca de exemplu la Isaccea⁶⁹ sau Gradeșnica⁷⁰. Exemplare care au capetele puțin retezate au fost descoperite tot la Gradeșnica⁷¹. În Banatul estic au fost datate în cursul secolelor XII-XIII. Piese asemănătoare, neornamentate, cu diverse secțiuni, au fost utilizate mai rar în spațiul sud-dunărean, dar ele nu lipsesc cu totul (Prahovo⁷², Djadovo⁷³).

III.1.2.Un exemplar ornamentat, cu latura exterioară semicirculară în secțiune. Pe corpul său au fost incizate câteva

⁶³ Oța 1998-2000, 497-505.

⁶⁴ Oța 2010, 418.

⁶⁵ Oța 2010, 418, Fig. 9; 419.

⁶⁶ Teodor 1961, 246, 247, Fig. 2/1-3; 248, Fig. 3/1-7; 249.

⁶⁷ Teodor 1964, 344, 345, Fig. 2/2-3; 346.

⁶⁸ Oța, Oberländer-Târnoaveanu 2018, 224-226, 247, Pl. 7; 248, Pl. 8; 249, Pl. 9; 250, Pl. 10; 251, Pl. 11; 251, Pl. 12; 253, Pl. 13; 254, Pl. 14.

⁶⁹ Dumitriu 2001, 109, Taf. 18/7.

⁷⁰ Mašov 1979, 43, 44, Fig. 16/2.

⁷¹ Mašov 1979, 43, 44, Fig. 16/1. Ambele piese de aici au fost datate de către autor până cel mai târziu la începutul secolului al XI-lea, deși precizează că în late regiuni pot fi datate și mai târziu, anume în veacul al XII-lea.

⁷² Janković 1975, 231, T. VII/2.

⁷³ Borisov 1989, 282, 283, Fig. 335/c.

registre de linii punctate. Piesa provine din necropola de la Caransebeș-Centru (Pl. VII/3). Piesa are analogii cu un exemplar descoperit în necropola de la Korbovo (M. 41)⁷⁴.

III.1.3.Brățări turnate, fără decor, ascuțite la capete (Pl. VII/2), în secțiune concavă spre interior și convexă spre exterior (Hinova). Astfel de piese provin din spațiul bizantin, fiind descoperite la Dinogetia⁷⁵.

III.2.Brățări turnate, lățite la capete. În funcție de secțiunea corpului în zona centrală distingem: III.2.1.Brățări cu corpul triunghiular (Șopotu Vechi-Mârvilă, M. 12; Pl. VIII/1). Piesa are analogii la sudul Dunării, ca de exemplu la Trnjane (M. 217)⁷⁶.

III.2.2.Brățări cu corpul rectangular.

III.2.2.1.Un exemplar provine din necropola de la Cuptoare-Sfogea, fiind descoperită în poziție secundară, cu morminte deranjate⁷⁷. Decorul constă în grupuri de incizii paralele, la distanțe la 2.00 cm unele de altele, transversale, pe exterior.

III.2.2.2.Brățara a fost descoperită în necropola de la Caransebeș-Centru (Pl. VIII/2).

III.2.3.Brățări cu corpul semicircular (Gornea-Căunița de Sus, M. 12⁷⁸; Pl. VIII/3). O piesă similară provine din necropola de la Vinča, M. 493.⁷⁹

III.2.4.Brățări cu corpul rectangular, aplatizate spre capete, cu nit de prindere, decorate cu linii în zig-zag, care formează romburi. Un exemplar întreg și un fragment, provin de la Pančevo⁸⁰ (Pl. VIII/4-5).

III.2.5.Brățări cu corpul rectangular, aplatizate spre capete, decorate pe terminații cu un cadru de liniuțe dispuse în zig-zag (Hajdukovo-Zadruga; Pl. VIII/6).

IV.Brățări din platbandă. Sunt extrem de diverse și practic nu sunt două exemplare similare. Diferența dintre ele este dată de grosimea plăcii din care au fost confecționate, forma capetelor și a decorului.

IV.1.Brățări cu capetele rotunjite.

IV.1.1.A fost descoperită la Vojlovica-Humka Azotara în M. 1. Decorul consta în linii șerpuite incizate pe corpul brățării (Pl. IX/1).

IV.1.2.Izâmba. Piesa a fost decorată cu linii duble, din puncte dispuse în zig-zag (Pl. IX/2). Un decor similar a fost întâlnit și pe o piesă de la Trnjane (M. 5⁸¹).

IV.2.Brățări din platbandă, ușor lățite la capete.

IV.2.1.Brățară fără decor. Provine de la Pančevo (Pl. IX/3).

IV.2.2.Este cunoscută o piesă descoperită la Pančevo, decorată cu linie punctată, dispusă în zig-zag (Pl. IX/4).

IV.2.3.Brățară cu capetele ușor lățite și perforate. Un exemplar provine de la Vojlovica-Humka Azotara din M. 1 (Pl. IX/5). A fost decorată cu cerculețe din puncte incizate, distanțate. Între ele sunt puncte executate în aceeași tehnică. Pe marginea piesei este un cadru din puncte incizate.

IV.2.4.Brățară cu capetele ușor lățite, cu decor incizat cu motive geometrice (romburi și triunghiuri) care acoperă parțial piesa. Provine de la Botoș-Mlaka (Pl. X/1), dintr-o colecție particulară.

IV.2.5.Brățară cu capetele ușor lățite, cu decor incizat, constând dintr-o linie de puncte dispusă de-a lungul ei. Spre fiecare capăt sunt alte două linii de puncte dispuse paralel, care sunt perpendiculare pe cea de pe corpul brățării. Piesa provine de la Botoș-Živančevitha dolja (Pl. X/2).

⁷⁴ Janković 1975, 324, T. XI/3.

⁷⁵ Ștefan et al. 1967, 290, 292, Fig. 172-1-3.

⁷⁶ Marjanović-Vujović 1984, 36, Tabla XIV/M. 217/6; Bikić 2010, 84, 85, Sl. 54/10.

⁷⁷ Uzum 1987, 307. Piesa a fost doar menționată și nu este publicată cu fotografie sau desen.

⁷⁸ Țicu, Lazarovici 1996, 81, 86, Fig. 51/M. 12.

⁷⁹ Vinča u praistoriji i srednjem veku. 50., 1984, 95, 96, Sl 77.

⁸⁰ Stanojev 1989, 89, 90/492, 493.

⁸¹ Marjanović-Vujović 1984, 13, S. 6/4, Tabla III/M. 5/4.

IV.2.6.Brățară din platbandă, puțin lățită la capete, cu terminațiile ascuțite (Cuptoare-Sfoge; Pl. X/3).

IV.2.7.Brățară din platbandă cu capetele ușor lățite, decorată cu puncte incizate. A fost descoperită în necropola de la Obreja-Sat Bătrân, M. 24 (Pl. X/1). În spațiul Balcanic sunt relativ frecvente, fiind întâlnite de exemplu în cimitirele de la Korbovo⁸², Prahovo⁸³, Trnjane⁸⁴ și Vajuga⁸⁵.

IV.2.7.Brățară platbandă decorată cu linii și puncte incizate. Provine din necropola de la Svinița-Km. Fluvial 1004, M. 10 (Pl. XI/2).

Această ultimă piesă are analogii în mediul sud-dunărean și este de origine bizantină, fiind descoperite exemplare asemănătoare la Gradešnica⁸⁶, Trnjane⁸⁷, Prahovo⁸⁸, Vinča⁸⁹ și Korbovo⁹⁰.

IV.3.Brățări cu capetele lățite. În funcție de forma terminațiilor și decor, se disting două modele

IV.3.1.Brățară cu terminații trapezoidale (Orlea; Pl. XI/3).

IV.3.2.Brățară cu terminații ovale (Izâmșă; Pl. XI/4).

IV.3.3.Brățară aplatizată spre capete, aurită, decorată pe terminații cu romburi alăturate, din linii duble, executate din puncte (Kelebija-Templomhegy; Pl. XI /5).

Concluzii

Având în vedere distribuția brățărilor produse la sudul Dunării, dar descoperite în teritoriile nord-dunărene, putem completa imaginea zonei de influență bizantină pe de o parte, iar pe de alta, a comunităților care au menținut relații de schimb și nu numai cu Imperiul în secolele XI-XII, iar mai apoi cu cel de-al doilea Țarat Vlaho-Bulgar. În linii mari, este vorba de aceeași regiuni în care au fost găsite și alte podoabe balcanice, anume cercei, diademe și inele. Fiind piese probabil ceva mai scumpe, ele au o răspândire ceva mai redusă. Observăm însă că în necropolele din care provin au fost găsite și alte podoabe de tradiție bizantină.

Acest spațiu cuprinde sudul și estul Banatului, Transilvania sudică, estică și Oltenia. În ce privește Crișana, piesele sunt destul de disparate, ele fiind descoperite momentan doar în două puncte (Vârșand-Movila dintre Vii și Cladova-Dealul Cetății). Dacă avem în vedere prezența și a altor podoabe balcanice aici, putem vorbi mai degrabă de comunități destul de izolate, cu tendința de a pierde legătura cu mediul balcanic, care au suferit o transformare la nivelul culturii materiale în cursul secolelor XI-XII ca urmare a restrângerii posibilității de a importa astfel de podoabe.

În Muntenia și Moldova, datorită pătrunderii foarte probabil a triburilor tiurkice (pecenegi, uzi și cumani) se poate observa o situație relativ asemănătoare celei din Crișana, podoabele de tradiție bizantină și implicit brățările, fiind foarte rare pentru același interval cronologic.

În acest stadiu al cercetării, cele mai bogate regiuni în brățări, dar și în podoabe bizantine datate în secolele XI-XII/începutul secolului al XIII-lea rămân Banatul, Oltenia și Transilvania sudică și estică. Din punct de vedere tipologic, loturile de brățări sunt relativ unitare (este vorba în special de brățările din sârme torsionate, brățările din sticlă albastră, neagră sau verde, cele din platbandă decorate cu linii și puncte ori cele lățite la capete). Singurele exemplare care fac notă discordantă sunt unele brățări pictate cu aur de la Duplija, care par să fi ajuns aici din regiuni mai îndepărtate, ca de exemplu spațiul actual al Bulgariei sau Dobrogea. Comparativ cu spațiul Bulgariei, Serbiei și Macedoniei de astăzi, se poate observa cu ușurință că cele mai multe exemplare de aici sunt relativ simplu executate, fiind foarte probabil în marea lor majoritate relativ accesibile populației locale.

Cronologia lor este destul de clară, deși în complexele funerare cu piese bizantine prezența monedelor este extrem de rară. Pe alocuri, ele au fost descoperite în asociere cu monede emise în veacurile XI, XII și al XIII-lea. Astfel, în inventarul mormântului cercetat la Moldova Veche-Malul Dunării, alături de brățara de sticlă se afla și o monedă

⁸² Janković 1975, 233, T. XI/11.

⁸³ Janković 1975, 228, T. IV/4; 230, T. VI/1.

⁸⁴ Marjanović-Vujović 1984, 41, Tabla XVI/M. 249/4; 57, 58, 59, Sl. 140/4, 5, Tabla XXIX/M. 357/4, 5.

⁸⁵ Radičević 2009 a, 198, 202, Sl. 4/10.

⁸⁶ Mašov 1979, 44, Fig. 14/3; 45.

⁸⁷ Marjanović-Vujović 1984, 57, Tabla XXVIII/M. 356/7.

⁸⁸ Janković 1975, 230, T. V/6; T. VII/8.

⁸⁹ Vinča u praistoriji i srednjem veku. 50., 1984, 95, 97, M. 549/3/.

⁹⁰ Janković 1975, 233, T. X/9.

emisă în timpul regelui Ladislau I (1077-1095). Un alt complex funerar, în care a fost găsită o brățară din sticlă neagră, datat cu o monedă emisă în timpul regelui Bela al IV-lea (1235-1270) este M. 342 de la Cuptoare-Sfoge. La sudul Dunării, la Leșje, brățările au fost datate cu emisiuni monetare din vremea regelui Bela al II-lea (1131-1141), iar la Niș-Biserica Sf. Pantelimon, în M. 38 a fost găsită o monedă emisă cândva între anii 1204-1261⁹¹.

La nordul Dunării, brățările din sârme torsionate, nu au putut fi datate cu ajutorul monedelor. La sudul Fluviului însă, la Kurjače, lângă Požarevac într-un mormânt a fost descoperită o astfel de podoabă în asociere cu o monedă emisă în timpul împăratului Manuel I Comnenul (1143-1180). În aceeași situație se află și celelalte exemplare. De fapt, este o caracteristică a complexelor funerare din spațiul balcanic în intervalul cronologic studiat, anume aceea că mormintele cu inventare funerare, doar arareori conțin monede.

BIBLIOGRAFIE

- Aralica 2012 Aralica, M., Blago iz Duplijaje gku/2006, *Trag u vremenu. Novi predmeti zbirkii Gradskog muzeja Vršac 2000-2010*, Štampa Tuli: Vršac, 12-13
- Bichir 1965 Bichir, Gh., Quelques problèmes des XIIIe et XIVe siècles dans la Plaine Valaque à la lumière des fouilles de sauvegarde du village de Bragadiru (district de Zimnicea), *Dacia*, N.S., 9, 427-439
- Bikić 2010 Bikić, V., *Vizantijski nakit u Srbiji. Modeli i nasleđe*, Editura Altanova: Beograd
- Bona 1993 Bona, P., *Biserica medievală din Caransebeș*, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Caraș-Severin, Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș: Caransebeș
- Borisov 1989 Borisov, B., *Djadovo. Medieval Settlement and Necropolis (11th–12th Century)*, I. Editura: Tokai University Press: Tokyo
- Boroneanț 1985 Boroneanț, V., Cimitirul feudal timpuriu de la Svinița-Km. Fluvial 1004, *Drobeta*, 6, 111-118
- Bosselmann-Ruickbie 2011 Bosselmann-Ruickbie, A., *Byzantinischer Schmuck des 9. bis frühen 13. Jahrhunderts. Untersuchungen zum metallenen dekorativen Körperschmuck der mittelbyzantinischen Zeit anhand datierter Funde*. SPÄTANTIKE – FRÜHES CHRISTENTUM – BYZANZ. KUNST IM ERSTEN JAHRTAUSEND. Reiche B: Studien und Perspektiven. Band 28, Reichert Verlag: Wiesbaden
- Corneanu, Natea, Luca 2014 Corneanu, S., Natea, D.V., Luca, S.A., Prick spurs and a bronze bracelet from the medieval settlement of Miercurea Sibiului IV. Premises for a chronological framing, *BrukenenthalAM*, 9, 1, 73-84
- Cosma 2002 Cosma, C., *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X d. H.*, Editura Nereamia Napocae: Cluj-Napoca
- Djordjević, Djordjević, Radičević 2005 Djordjević, V., Djordjević, J., Radičević, D., New medieval archaeological researches in the region of Pančevo, *Banatica*, 17, 261–273
- Djordjević, Djordjević, Radičević 2007 Djordjević, V., Djordjević, J., Radičević, D., Srednjovekovna crkva u Omoljici: istraživanja u 2006. godini, *GSAD*, 23, 187–192
- Dumitriu 2001 Dumitriu, L., *Der Mittelalterliche Schmuck des Unteren Donaugebietes im 11.-15. Jahrhundert*, Editura Muzeului Național de Istorie a României: București
- Fehér, Éry, Kralovánszky 1962 Fehér, G. Éry, Kinga, Kralovánszky, A. *A közep-Duna-medence magyar honfoglalás-és kora Árpád-kori Sírleletei. Leletkataszter*, Rég. Tan. II, Akadémiai Kiadó: Budapest
- Galbenu 1974 Galbenu, D., Descoperiri arheologice întâmplătoare în județul Mehedinți, *Drobeta*, 1, 257-261

⁹¹ Crnoglavac, Čerškov 2011, 112.

- Gohl 1914 Gohl, Ö., *Éremleletek, N.K.*, 13, 17
- Iaroslavschi 1975 Iaroslavschi, E., O villa rustica la Caransebeș, *Banatica*, 3, 355-363
- Janković 1973-1974 (1975) Janković, M., Dve srednjovekovne nekropole u istočnoj Srbiji, *Starinar*, XXIV-XXV, 227-241, Pl. I-XII
- Lazarovici et al 1993 Lazarovici, Gh., Maxim, Z., Teicu, D., Oprinescu, A., Șantierul arheologic Gornea 1989, *Banatica*, 12, I, 295-319
- Maneva 1992 Maneva, E., *Srednovekoveh nakit od Makedonija*, Grafički Centar: Skopje
- Marjanović-Vujović 1984 Marjanović-Vujović, G., Trnjane. Serbian necropolis (11th-13th century), Narodni Muzej: Beograd
- Mašov 1979 Mašov, S., La necropole medievale pres du village Gradešnica, dep. de Vraca, *Culture et art en Bulgarie Médiévale (VIIIe-XIVe s.)*, T. XXXV, 31-47
- Oța 1998-2000 Oța, S., Pièces inédites de la collection du Musée National d'Histoire de la Roumanie découvertes dans la nécropole du XI-e siècle de Vârșand-Movila dintre vii (dép. d'Arad), *CA*, 11, II, 1998-2000, 497-505
- Oța 2005 Oța, S., Necropolele din orizontul sud-dunărean-2 de pe teritoriul Banatului (sfârșitul sec. al XI-lea – sec. al XIII-lea), în Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, E. M. Țiplic (coord.), *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, Bibliotheca Septemcastrensis, XII, Editura Economică: București, 171-215
- Oța 2006 Oța, S., Câteva observații privind brățărilor executate din sârme de bronz (secolele X-XIII), *CA*, 13, 251-274
- Oța 2006 a Oța, S., Contextul încetării funcționării necropolelor din orizontul sud-dunărean 2 pe teritoriul Banatului, în A.A. Rusu (ed.) *Secolul al XIII-lea pe meleagurile locuite de către români*, Editura Mega: Cluj-Napoca-Arad, 229-272
- Oța., Dragotă, Ducman, 2006 Oța, S., Dragotă, A., Ducman, G., Piese din colecțiile MNIR, provenite din descoperiri de caracter funerar, din Transilvania și Crișana (secolele X-XII), *Patrimonium Apulense*, V-VI, 75-120
- Oța 2007 Oța, S., Techniques d'exécution des parures et accessoires vestimentaires découvertes dans les nécropoles de l'horizon funéraire sud-danubien-2 sur le territoire du Banat historique (fin du XIe-début du XIIIe siècles), *Istros*, XIV, 363-409
- Oța 2007 a Oța, S., Populații atestate în Banat în secolele IX-XII. Surse istorice și problemele arheologice, *MN*, XIX, 17-37
- Oța 2008 Oța, S., *Orizonturi funerare din Banatul istoric (secolele X-XIV)*, Bibliotheca Brukenthal XXVIII, Editura Altip: Alba Iulia-Sibiu
- Oța 2010 Oța, S., *Piese de orfevrărie de tradiție bizantină în spațiul nord-dunărean (secolul al XI-lea – începutul secolului al XIII-lea)*, în A. Măgureanu, E. Gáll (ed.), Între stepă și Imperiu. Studii în onoarea lui Radu Harhoiu, Editura Renaissance: București, 401-433
- Oța, Dragotă, Rustoiu 2010 Oța, S., Dragotă, A., Rustoiu, G. T., Brățări din sârme torsionate și împletite, lățite la capete (secolele X-XV), *MCA*, S.N., VI, 155-171
- Oța 2012 Oța, S., Tombs with Jewels in the Byzantine Tradition Discovered on the Present-Day Territory of Romania, North of the Danube (End of the 11th Century–the 14th Century), *Ziridava*, 26, 1, 123-142
- Oța 2013 Oța, S., Brățări de tradiție bizantină descoperite în spațiul nord-dunărean (secolele XI-XIII), *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, 73-92
- Oța 2014 Oța, S., Podoabe de tradiție bizantină descoperite în așezările rurale și târguri de la nordul Dunării (secolele XI-XIV), *Revista Arheologică*, S.N., 10, 1-2, 168-176
- Oța 2015 Oța, S., Particularități funerare în zona graniței sudice a Regatului Ungariei în epoca bizantină (secolele XI-XIII). Studiu de caz: sudul Banatului și Vojvodina, în Ciupercă, B. (ed.), *Arheologia mileniului I p. Chr. IV. Nomazi și autohtoni în mileniul I p. Chr. In memoriam Maria Comșa*, Editura Istros: Brăila, 525-553
- Oța, Ardeț 2018 Oța, S., Ardeț, A., Câteva observații privind necropola de la Caransebeș-Centru, faza timpurie (secolele XI-XII), *CA*, 25, 205-214

- Oța, Oberländer-Târnoveanu 2018 Oța, S., Oberländer-Târnoveanu, E., The hoard of medieval adornments discovered in the Cernica Forest (Ilfov County), în D. Aparaschivei, G. Bilavski (ed.), *Studia Romana et Mediaevalia Europænsia. Miscellanea in honorem annos LXXXV peragentis Professoris emeriti Dan Gh. Teodor oblata*, Editura Academiei Române și Editura Istros, București – Brăila, 221-254
- Radičević 2009 Radičević, D., Medieval glass bracelets from Banat Territory, în Ignatiadou, D., Antonaras, A. (ed.), *Annales du 18e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, ZITI publishing: Thessaloniki, 385-388
- Radičević 2008 (2009) a Radičević, D., Periodizacija pozno srednjovekovnih nekropola u donjem srpskom Podunavlju, *Starinar*, LVIII, 197-212
- Sabău 1958 Sabău, I., Circulația monetară în Transilvania secolelor XI-XIII în lumina izvoarelor numismatice, *SCN*, 2, 269-301
- Stanojev 1989 Stanojev, N., *Nekropole X-XV veka u Vojvodini. 712 Kataloških jedivica*, Arheološko Društvo Vojvodine: Novi Sad
- Teodor 1961 Teodor, D. Gh., Tezaurul feudal timpuriu de obiecte de podoabă descoperit la Voinești-Iași, *ArhMold*, 1, 245-269
- Teodor 1964 Teodor, D. Gh., Obiecte de podoabă din tezaurul feudal timpuriu descoperit la Oțeleni, *ArhMold*, 2-3, 343-358
- Ștefan et al. 1967 Ștefan, Gh., Barnea, I., Comșa, M., Comșa, E., Dinogetia. I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn, Editura Academiei: București
- Teodor 1978 Teodor, D. Gh., *Teritoriul est-Carpatic în secolele V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului roman*, Editura Junimea: Iași
- Teodorescu 1968 Teodorescu, R., Sur la continuité artistique Balkano-Danubienne au Moien-Âge (À propos de quelques pièces d'argenterie et de parure des Xe-XIVe siècles), *RÉSEE*, 6, 289-312
- Teodorescu 1976 Teodorescu, R., Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400), III, Editura Meridiane: București
- Toropu 1976 Toropu, O., *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică (secolele III-XI)*, Editura Scrisul Românesc: Craiova
- Țicu 1981 Țicu, D., Câteva considerații pe marginea unor podoabe medievale, *ActaMN*, 18, 491-500
- Țicu 1982 Țicu, D., Necropolele medievale românești din Banat în lumina cercetărilor arheologice, *MitrBan*, 32, nr. 4-6, 264-277
- Țicu 1991 Țicu, D., Cercetări de arheologie în necropola medievală timpurie de la Șopotu Vechi-Marvilă (jud. Caraș-Severin), *Crisia*, 21, 307-310
- Țicu 1993 Țicu, D., Necropole medievale (sec. X-XIV) din sudul Banatului, *Banatica* 12, I, 229-272
- Țicu 1998 Țicu, D., *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara, Editura Banatica: Timișoara
- Țicu 2003 Țicu, D., Necropola de la Șopotu Vechi, în *Studii Istorice*, Editura Mirton: Reșița, 23-60
- Țicu 2003 Țicu, D., Biserica satului dispărut Bizere, în *Studii Istorice*, Editura Mirton: Reșița, 106-123.
- Țicu 2009 Țicu, D., *Arta minoră medievală din Banat*, Editura Cosmopolitan-Art: Timișoara
- Țicu, Lazarovici 1996 Țicu, D., Lazarovici, G., *Gornea. Din arheologia unui sat medieval din Clisura Dunării*, Editura Banatica: Reșița
- Țicu, Rancu 1997 Țicu, D., Rancu, D., Obreja-Sat Bătran, j. Caraș-Severin, în *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1996. A XXXI-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, București, 12-15 iunie 1997*, 40-41
- Țicu, Rancu 2003 Țicu, D., Rancu, D., Cercetări de arheologie medievală pe Valea Bistrei, în D. Marcu Istrate et al. (coord.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context European*, Editura Accent: Bistrița Năsăud, 455-467

Crnoglavac, Čerškov 2011	Crnoglavac, V., Čerškov, T., Istraživanja srednjovekovne nekropole Sv. Pantelejmon u Nišu 2002-2007, <i>Zbornik Niš</i> , 20, 105-142
Uzum 1981	Uzum, I., Necropola feudală timpurie de la Gornea-Căunița de Sus (jud. Caraș-Severin), <i>Banatica</i> , 6, 181-210
Uzum 1987	Uzum, I., Considerații pe marginea cercetărilor din anii 1983-1985 în necropola feudală timpurie de la Cuptoare (com. Cornea, jud. Caraș-Severin), <i>Banatica</i> , 9, 281-315
Velter 2002	Velter, A.M., <i>Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII</i> , Editura Paideia: București
XXX	Vinča u praistoriji i srednjem veku. 50., 1984, Beograd

ILLUSTRATION

Planșa I. Harta răspândirii brățărilor bizantine la nordul Dunării de Jos.

Planșa II. 1. Caransebeș-Măhala (according to Iaroslavschi 1975); 2-3. Morești (according to Oța, Dragotă, Ducman 2006); 4, 7. Cuptoare-Sfogeia; 5. Șopotu Vechi-Mârvilă (according to Țeicu 2009); 6. Dodești-Vaslui (according to Teodor 1978).

Planșa III. 1. Bragadiru (according to Bichir 1965); 2. Duplija (according to Radičević 2009); 3. Dodești-Vaslui (according to Teodor 1978); 4. Gornea-Zomonița (according to Țeicu, Lazarovici 1996).

Planșa IV. 1-3. Cuptoare-Sfogeia (according to Țeicu 2009; 2. without scale).

Planșa V. 1-2. Cuptoare-Sfogeia (according to Țeicu 2009).

Planșa VI. 1. Vârșand-Movila dintre Vii (according to Oța 1998-2000); 2-3. Șopotu Vechi-Mârvilă (according to Țeicu 2009 and 2003).

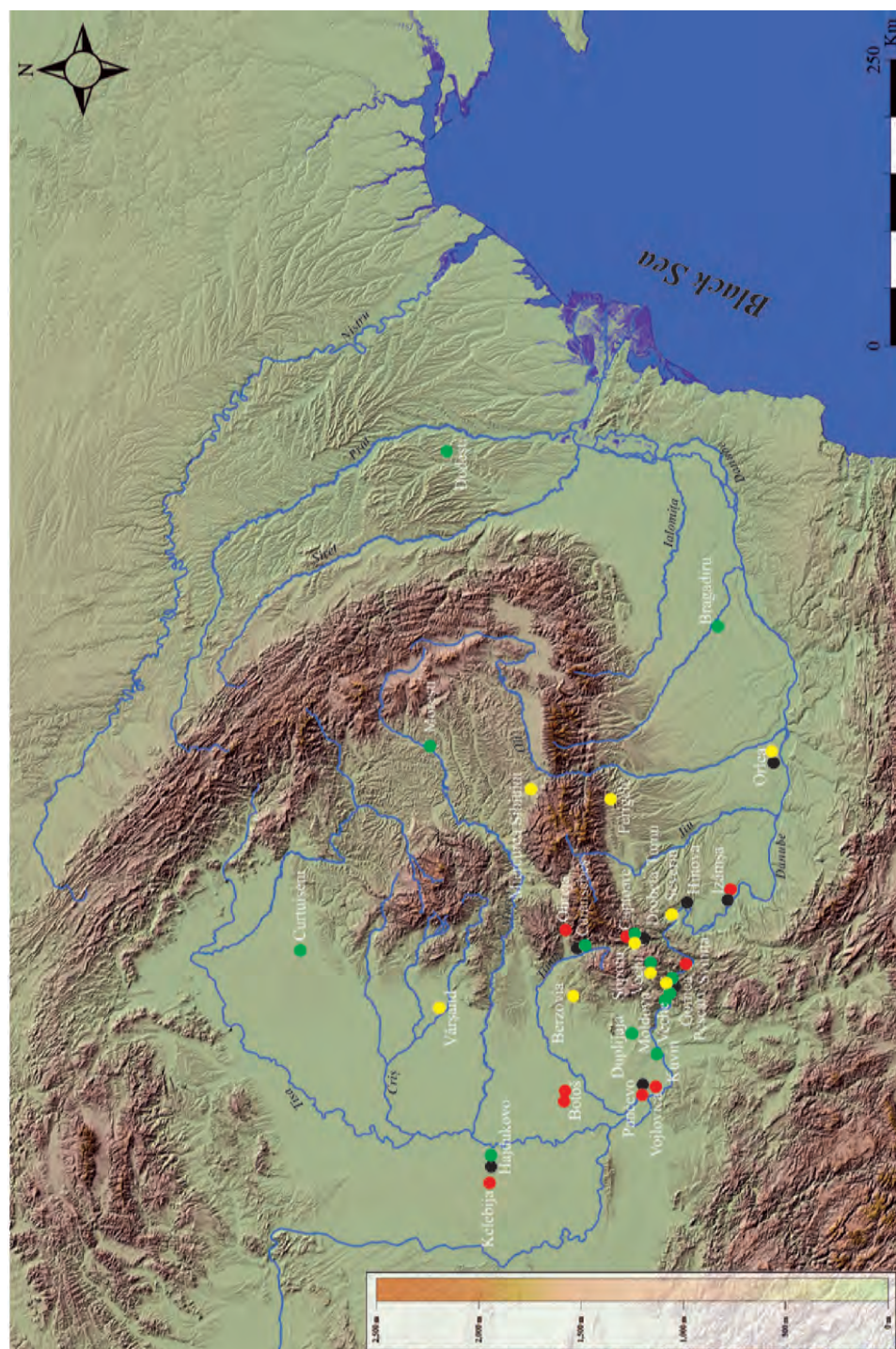
Planșa VII. 1. Cuptoare-Sfogeia (according to Țeicu 2009); 2. Hinova (according to Ioniță 2005); 3. Caransebeș-Centru (according to Oța, Ardeț 2018).

Planșa VIII. 1. Șopotu Vechi-Mârvilă (according to Țeicu 2009); 2. Caransebeș-Centru (according to Oța, Ardeț 2018); 3. Gornea-Căunița de Sus (according to Țeicu 2009); 4-5. Pančevo, 6. Hajdukovo-Zadruga (according to Stanojev 1989).

Planșa IX. 1, 5. Vojlovica-Humka Azotara (according to Stanojev 1989); 2. Izâmșa (according to Dumitriu 2001); 3-4. Pančevo (according to Stanojev 1989).

Planșa X. 1. Botoș-Mlaka; 2. Botoș-Živančevitha dolja (according to Stanojev 1989); 3. Cuptoare-Sfogeia Planșa XI. 1. Obreja-Sat Bătrân (according to Țeicu 2009); 2. Svinița-Km. Fluvial 1004 (according to Dumitriu 2001); 3. Orlea; 4. Izâmșa (according to Ioniță 2005); 5. Kelebija-Templomhegy (according to Stanojev 1989).

SILVIU OȚA
Muzeul Național de Istorie a României
silviuota@yahoo.com

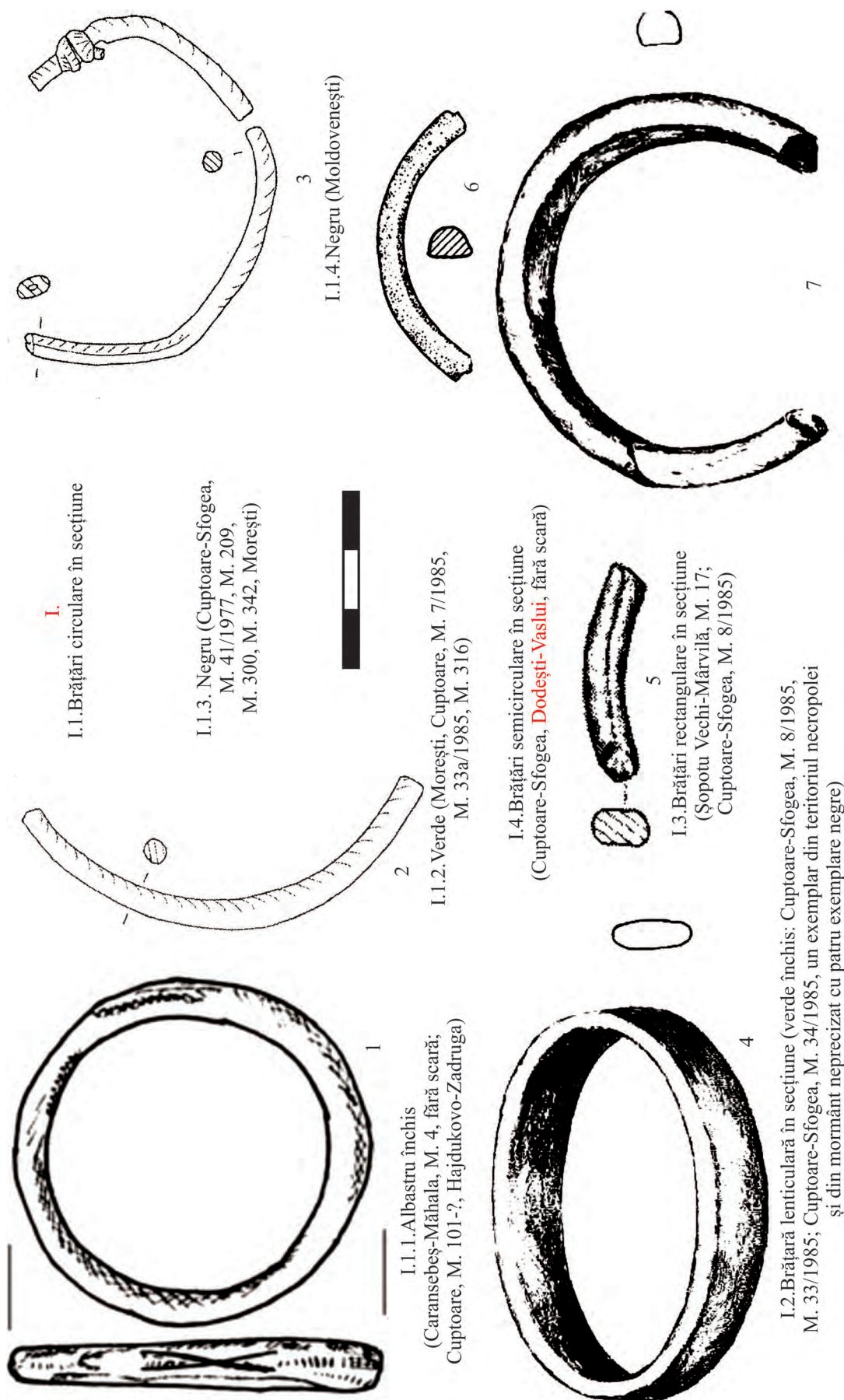

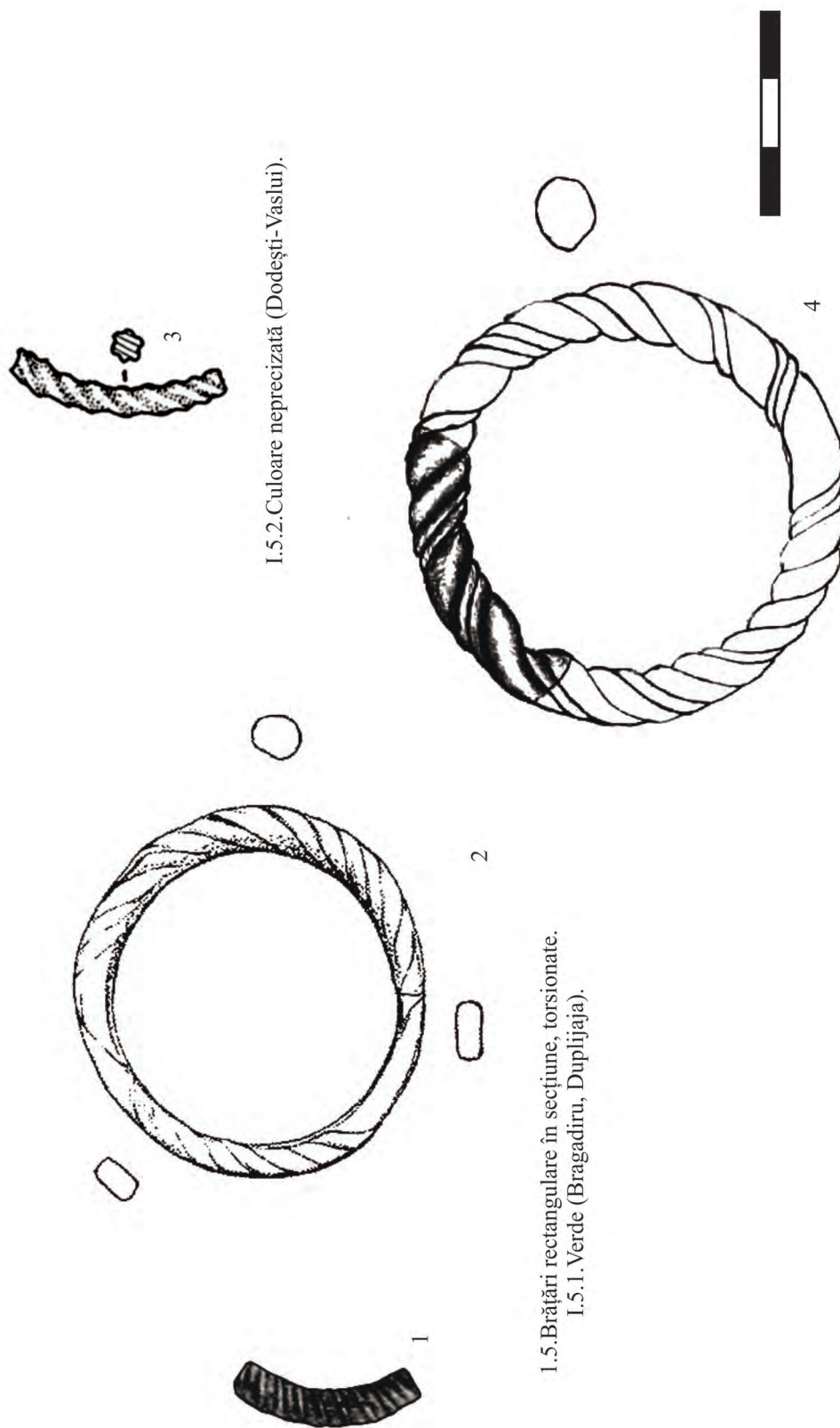
Legenda

● Brățări din sticlă; ● Brățări din sârme torsionate; ● Brățări din bandă

Suport de hartă oferit de Mihai Florea (SRTM-30). Cartare Silviu Oța

Pl. I. Harta răspândirii brățărilor bizantine la nordul Dunării de Jos.

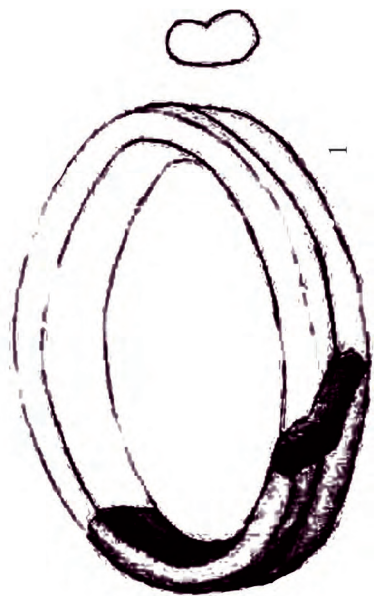
1.5. Brățări rectangulare în secțiune, torsionate.
1.5.1. Verde (Bragadiru, Duplijaia).

1.5.2. Culoare neprecizată (Dodești-Vaslui).

1.6. Brățară din două bare de sticlă verde, torsionate (Gornea-Zomoniță).

Pl. III. 1. Bragadiru (după Bichir 1965); 2. Duplijaia (după Radičević 2009); 3. Dodești-Vaslui (după Teodor 1978); 4. Gornea-Zomoniță (după Țeicu, Lazarovici 1996).

I.7. Brățări

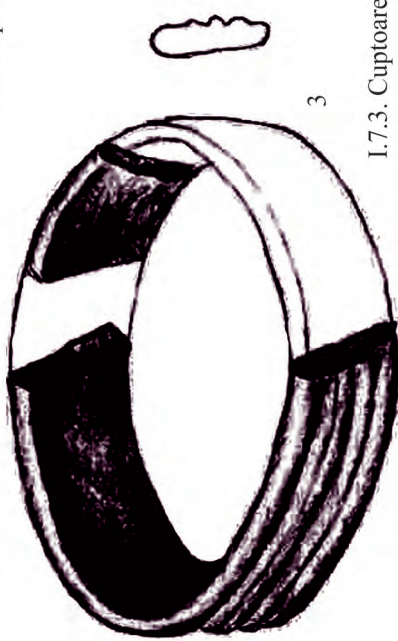

1

I.7.1. Cuptoare-Sfogea

2

I.7.2. Cuptoare-Sfogea

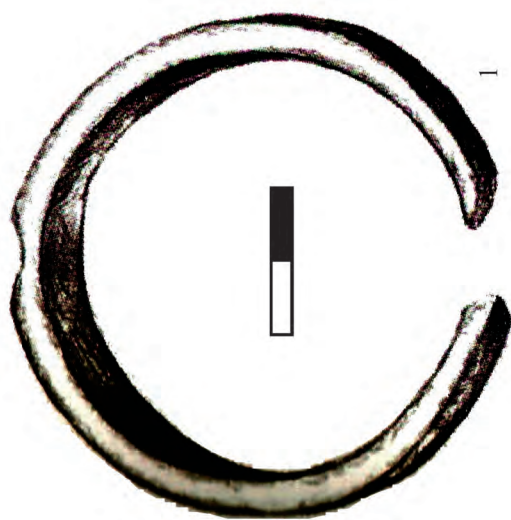

3

I.7.3. Cuptoare-Sfogea

Pl. IV. 1-3. Cuptoare-Sfogea (după Țeicu 2009; 2. fără scară).

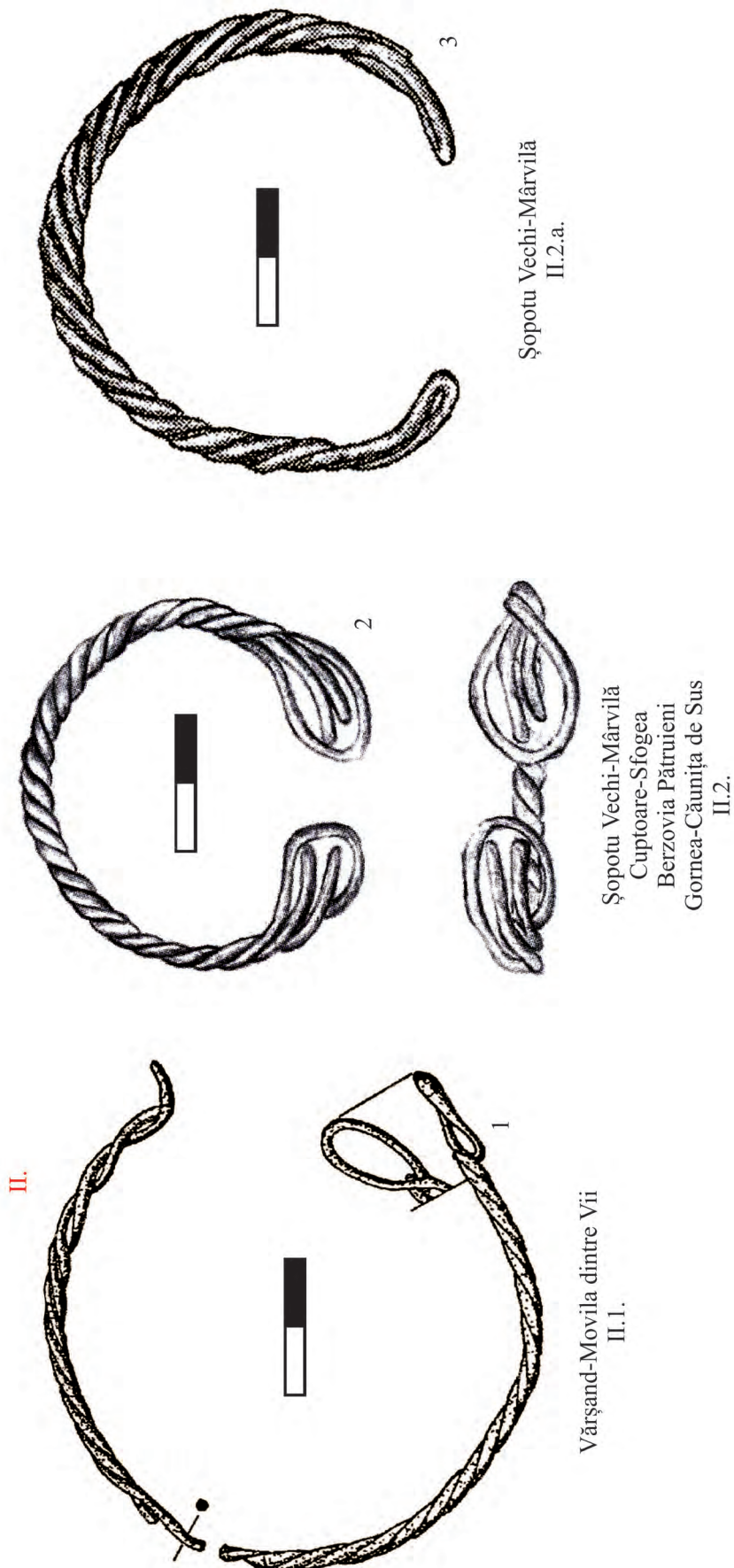

I.8. Brățări din sticlă de culoare neagră decorate cu unul sau două fire de sticlă roșie.
I.8.1. Brățări din sticlă neagră, decorate cu un fir de sticlă de culoare roșie (Cuptoare-Sfoagea)

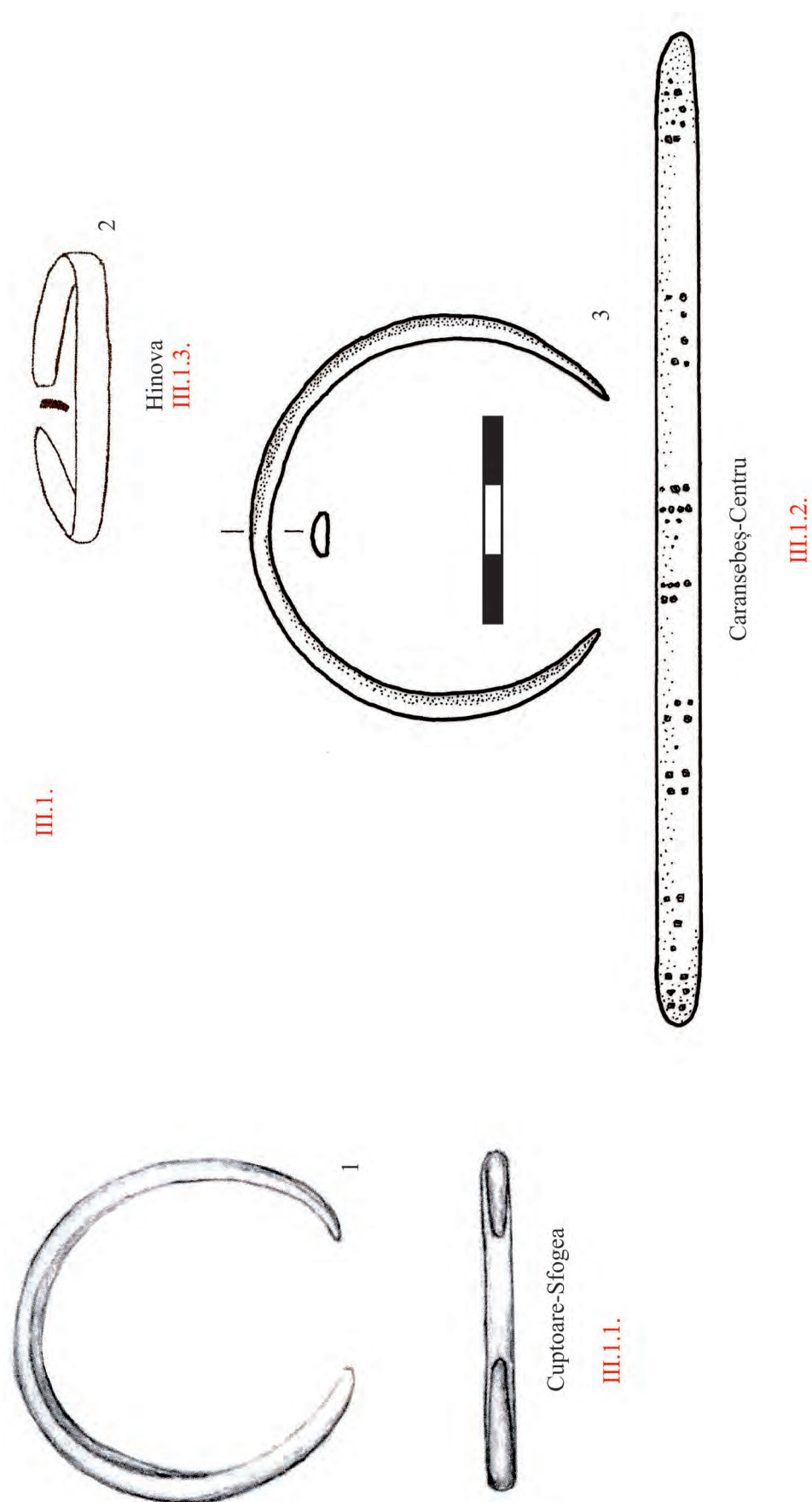

I.8.2. Brățară din sticlă neagră cu două fire de sticlă roșie (Cuptoare-Sfoagea, fără scară)

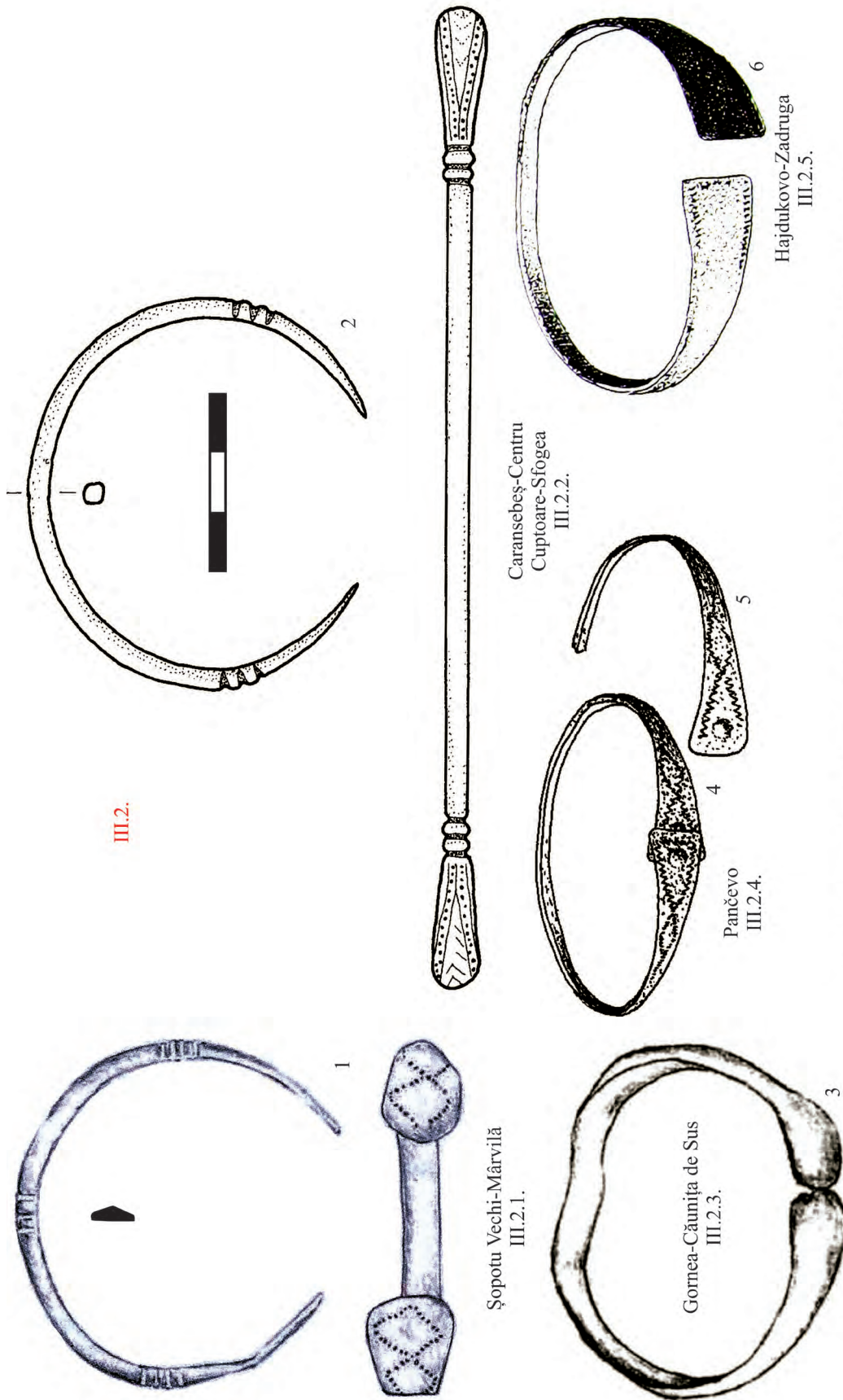
Pl. V. 1-2. Cuptoare-Sfoagea (după Țeicu 2009).

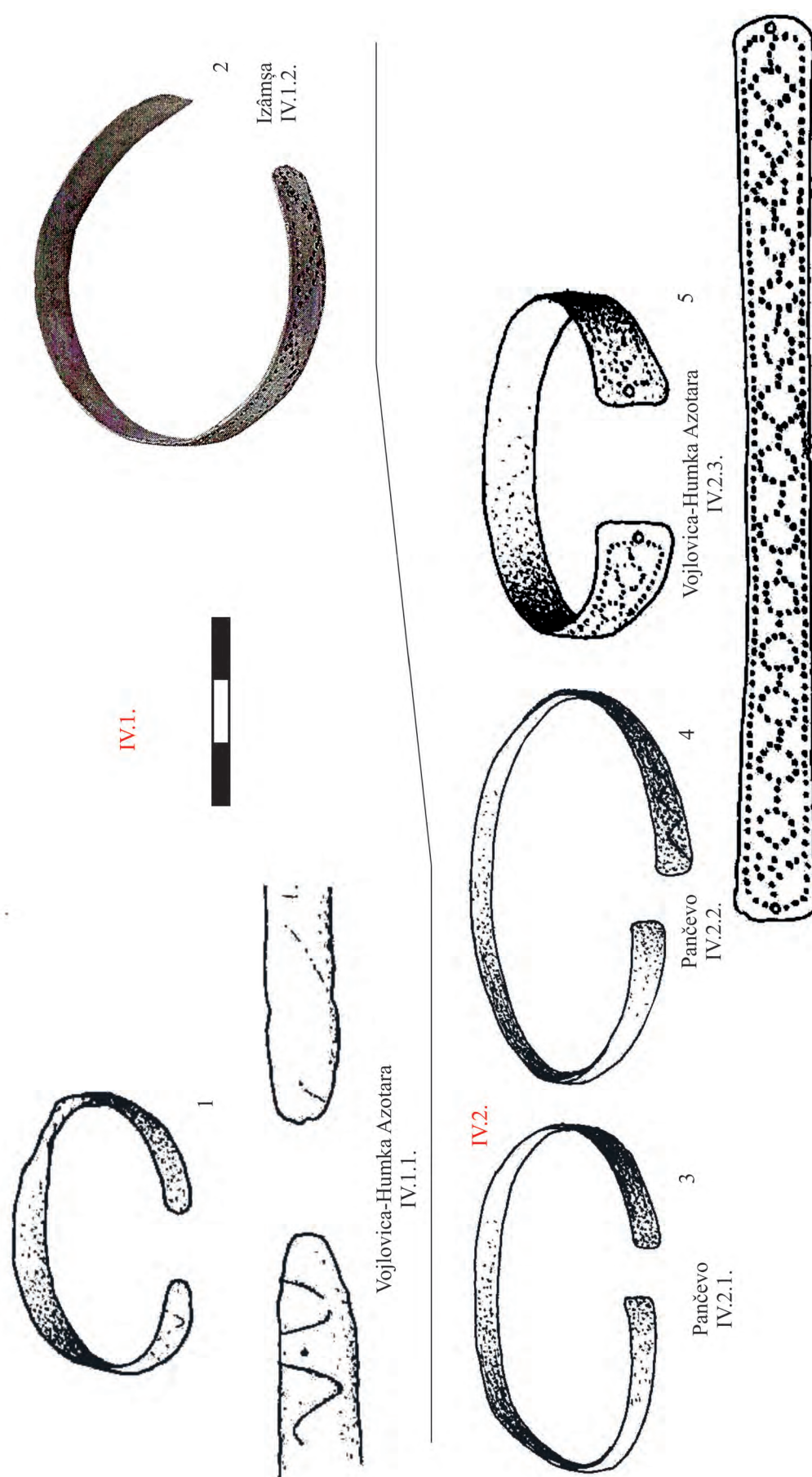
Pl. VI. 1. Vârșand-Movila dintre Vii (după Oța 1998-2000); 2-3. Șopotu Vechi-Mârvilă (după Teicu 2009 și 2003).

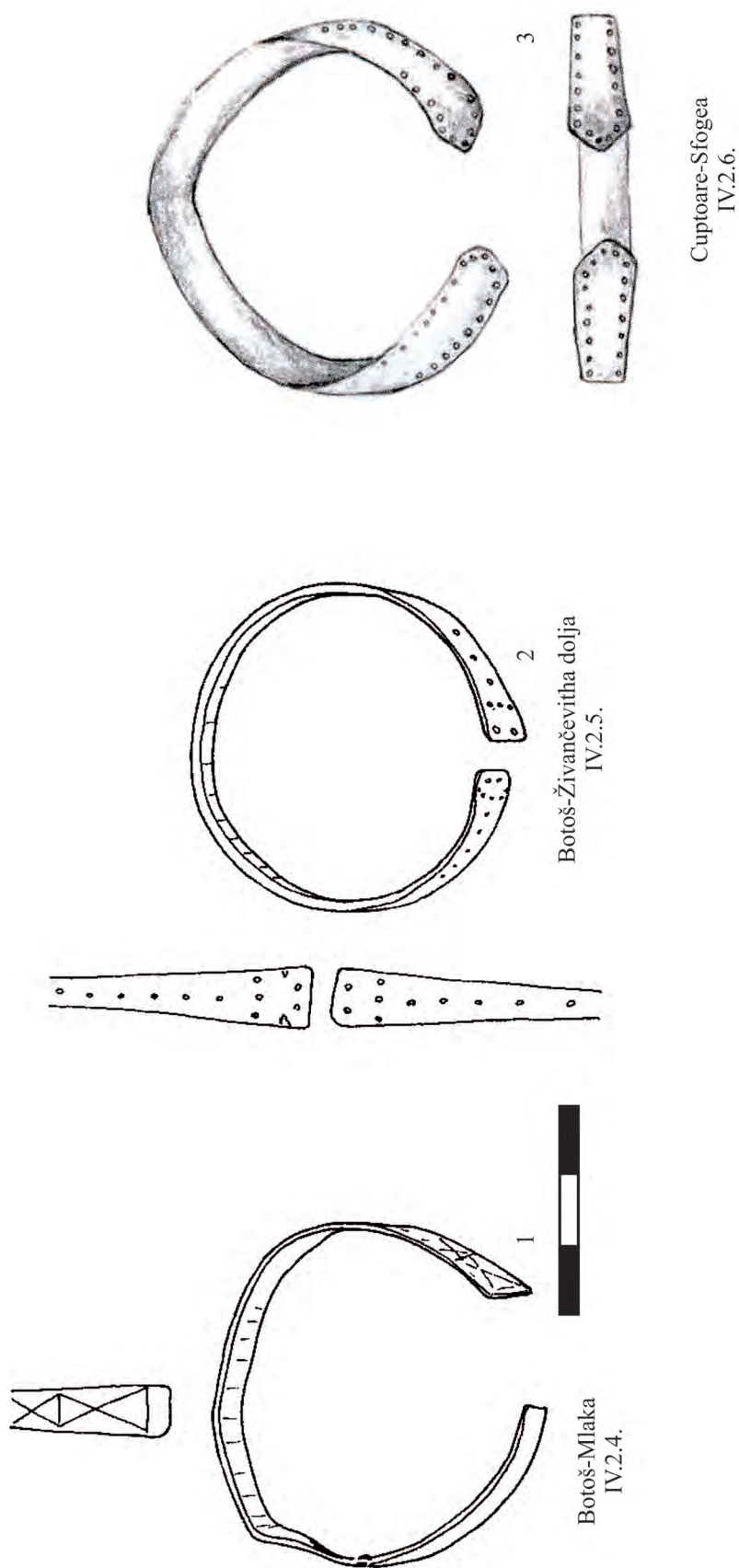
Pl. VII. 1. Cuptoare-Sfoagea (după Țeicu 2009); 2. Hinova (după Ioniță 2005); 3. Caransebeș-Centru (după Oța, Ardeș 2018).

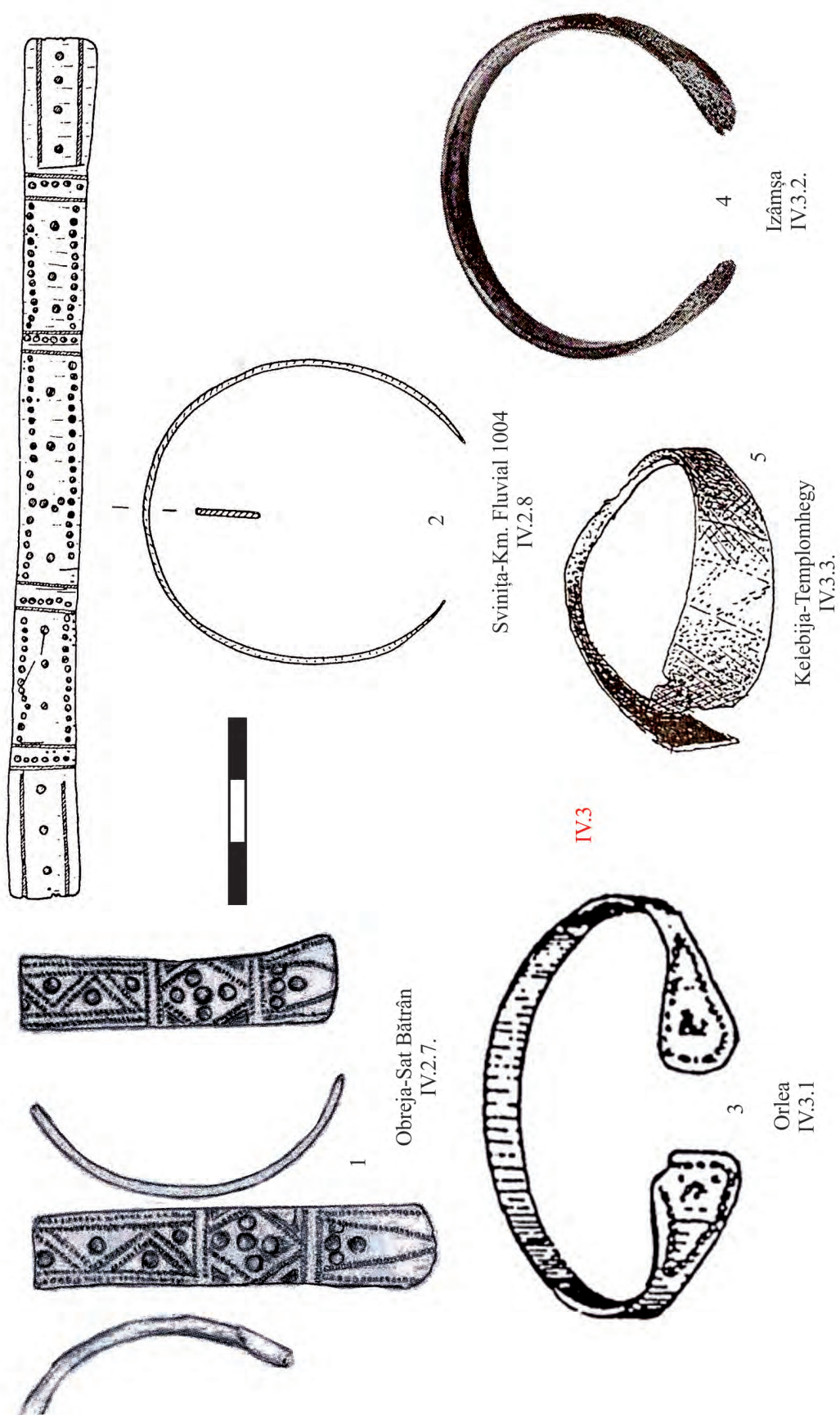
Pl. VIII. 1. Șopotu Vechi-Mârvilă (după Teicu 2009); 2. Caransebeș-Centru (după Oța, Ardeț 2018);
3. Gornea-Căunița de Sus (după Teicu 2009); 4-5. Pančevo, 6. Hajdukovo-Zadruga (după Stanojev 1989).

Pl. IX. 1, 5. Vojlovica-Humka Azotara (după Stanojev 1989); 2. Izâmba (după Dumitriu 2001); 3-4. Pănchevo (după Stanojev 1989).

Pl. X. 1. Botoș-Mlaka; 2. Botoș-Živančevitka dolja (după Stanojev 1989); 3. Cuptoare-Sfogea (după Teicu 2009).

Pl. XI. 1. Obreja-Sat Bătrân (după Țeicu 2009); 2. Svinîța-Km. Fluvial 1004 (după Dumitriu 2001); 3. Orlea; 4. Izâmșa (după Ioniță 2005); 5. Kelebița-Templomhegy (după Stanojev 1989).